

*МУНИЦИПАЛДЫГ БЮДЖЕТТИГ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРИ
АК-ДОВУРАК ХООРАЙНЫҢ НИИТИ БИЛИГНИҢ
ОРТУМАК ШКОЛАЗЫ*

**6-гы класстың төрээн чогаал кичээлинге
«Хайыракан», «Теве-Адар» деп төөгү болгаш
тоолчургу чугааларга мастер-класс.**

Белеткээни:

Тыва дыл болгаш төрээн чогаал башкызы Дайгиранза Анай-Хаак Сергеевна

Кичээлдин сорулгазы:

- 1. Черлер аттарының тывылганынга (топонимикага) хамаарыштыр эге билиглерни тургузар база улустуң аас чогаалының тоолчургу болгаш төөгү чугаалар деп хевирлеринге билиглерин доктаадып быжыктырар;
- 2. Тоолчургу болгаш төөгү чугааларда болуушкуннарга хамаарыштыр бодалдар солчуп уругларның аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр;
- 3. Тоолчургу болгаш төөгү чугааларда байдалдарны ажыглап тургаш, уругларга тыва чоннуң ажыл-ижин таныштырып, дириг амытаннарга хумагалыг болурун кижизидер.

Кичээлдин хевири:

ЧАА ЧУУЛ ООРЕНИП АЛЫРЫНЫН КИЧЭЭЛИ

Кичээлге ажылдың хевирлери:

- ✓ Бөлүктөп ажылдаары;
- ✓ ийилеп ажылдаары;
- ✓ бот-башкарнып ажылдаары.

Самбырада медээ:

1. Куш ...

Кижиги ...

2. ТЫВЫЗЫМ ...

Тоолум ...

3. «Биеэ шагда черге турган чуве-дир. Бир-ле катап дээрже ол унуп,
ажыг соок дужурер деп барган. Ону билгеш, дээрже ундурбес дээш,
Аът биле Инек маргашкан...»

Туннел айтырыг:

- Улустун аас чогаалы бистин амыдыралывыста ажыглаттынып турар бе? Ону чуге (азы кандыг сорулгалыг) ажыглап турар силер?

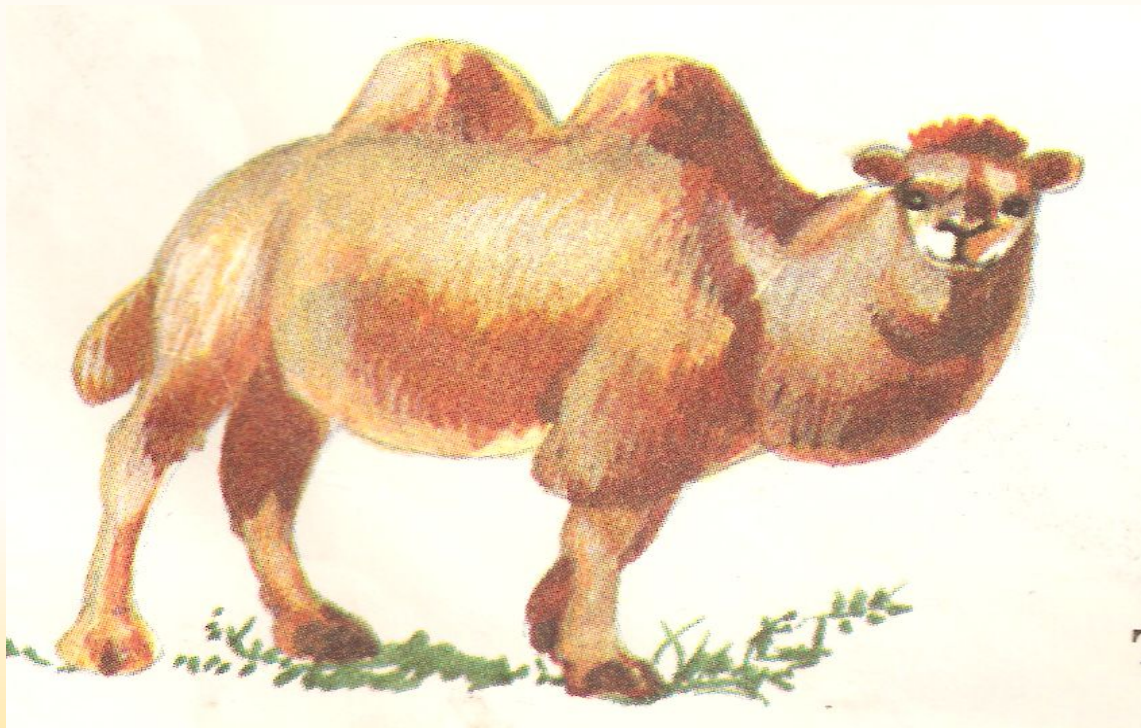
Уругларга созуглелдер улеп бээр.

Ийи эжишки.

Ийи эжишки арга ишти-биле чоруп орган. Оларже адыг халдап келген. Бирээзи дезип ыңай болгаш, ыяшче үне халаан. Өскези өлген кижси бооп, ол черинге доңгайып чыдыпкан. Адыг аңаа келгеш, чыттагылааш, каапкаш чоруй барган.

Айтырыг:

- Созуглелди номчупкаш, силер боттарыңарны ол ийи эжишкиниң кайызының орнунга салып шыдаар-дыр силер? Ооң соонда бажыңга чедип келгеш, ада-иеңерге, чоок кижилериңерге ол болуушкунну канчаар тайылбырлаар силер чугаалап көрүңерем. *(айтырыгларга харыылардан хайыракан деп состун унуп кээрин манап алгаш, тоолчургу чугаанын адын адаптар)*

—

Адар

Кичээлге кылыр ажылдарнын хевирлери:

- «Теве-Адар» деп тоолчургу чугаага хамаарыштыр чанында эжинге 3 айтырыг бижип бээр. Эжи ону харыылаптарга удур-дедир хынажылга аргазы-биле демдекти салыр.

- «Хайыраканга» хамаарыштыр кроссворд-биле ажылдаар.

- Тоолчургу чугаада кол маадыр кым болурул? Чүгө?

- Чүгө ол кортпайн адыг оглун азырап алганыл?

- Номчуп турган тоолчургу чугааларывыста кандыг черлерниң аттарын тывылганын илередип көргүскенил?
(«Шуваганчы-Сүвүрү», «Хайыракан», «Теве-Адар»)

- Черлер аттары канчап тыптып кээр-дир? (Кандыг-бир болуушкунга хамаарылгалыг болуп тыптыр)

- Аймактарның аттары?

- Черлер аттарын өөренир эртем бар боор, ооң адын билир силер бе? (Топонимика).

- Черлер аттарының чыып каан словарь бар боор бе? Ындыг словарьларның адын чүү дээр бис? (Топонимиктиг словарь).

- Бистиң хоорайывыстың адын канчап Ак-Довурак деп адай бергенил билир силер бе?

Словарьдан ушта бижилгелерлиг карточкаларны үлеп бээр.

V. Ажылчын кыдыраашка ажыл

– «Шуваганчы-Сүвүрү» деп черниң адының тыптып келгенин илередип турар одуругларны тыпкаш, бодунуң сөстери-биле бижип дамчыдар.

– «Хайыракан» дааның адының тыптып келгенин илередип турар одуругларны тыпкаш, бодунуң сөстери-биле тайылбырны бижимел-биле чорудар.

- Теве-Адар деп черниң тывылганын бодунуң тайылбыры-биле бижип дамчыдар.

- Тоолчургу чугааларда Хайыракан, Шуваганчы-Сүвүрү база Теве-Адар деп черлерден аңгыда кандыг-кандыг черлер аттары кирип турарыл? Оларны чүге ажыглап төөгүп турарыл?

VI. Кичээлдин түннели

- Чүнү өөренип алдыңар?
- Кичээл силерге солун болду бе?
- Эң-не сонуургаан чүүлдеринер?

Онаалга бээри.

Шилилгелиг онаалга

1. Ада-иезиниң чурттап чораан черлериниң аттарының тыптып келгениниң дугайында тоолчургу чугаалар чыып бижиир.
2. Төрел аймааның адының тыптып келгениниң дугайында медээ тып бижиир.
3. Тоолчургу чугааларның кайы-бирээзинге чурук чуруур.
(чуруктуң адын адаар).

VII. Түңнел. Рефлексия.

-Кичээлге чүнү өөренип алган силер? Схема езугаар чугаалап көрүңерем, уруглар.

Чүнү билип алган мен?

Чүнү кылып шыдапкан мен?

Чүнү хөлчок сонуургаан мен?

